

PETRIK BÉLA

Bibó-vonások Nagy Gáspár arcképében – A 75 éve született Nagy Gáspár és a 45 éve elhunyt Bibó István emlékére

FELVEZETŐ

Ez év tavaszán – Nagy Gáspár tisztelőiként – elküldtük a 2024-ben megjelent „Aki a tízparancsolata szerint élt – Bibó István emlékezete” című könyvünket a Nagy Gáspár Baráti Kör fő szervezőjének, Gergelyi Ferenc bencés diáktársunknak. Ferenc nagy örömmel fogadta a könyvet és szétküldte követtársainknak. Nagy Gáspár személyesen is ismer-te, tisztelte Bibót, Bibó nagy hatással volt rá, ennek is köszönhető, hogy Nagy Gazsi barátunk 1956 emlékének legfőbb őrzője lett.^[1] Ferenc fel-hívta a figyelmünket Petrik Béla Bibó-vonások Nagy Gáspár arcképében címmel 2024. március idusán kelt, a Magyar Naplóban közölt írására. A szerző hozzájárulásával a Bibó Örökség rovatunkban most újra közöl-jük ezt a kiváló írást, a szélesebb nyilvánosság érdekében. Petrik eszmé-jéből tudtuk meg mi magunk is, hogy miért ezt a címet adta – „Kettészelt fényes fekete nap” – a kötetben is közölt, Bibóról szóló versnek: Bibó ha-lálának napján született ugyanis meg Nagy Gáspár fia.

Kukorelli István és Szoboszlai-Kiss Katalin
A Jog-Állam-Politika Bibó Örökség rovatának szerkesztői

GERGELYI FERENC LEVELE

Kedves Követek!

Nagy örömmel hívom fel figyelmeteket KÖVET-társunk, Kukorelli István és munkatársa, Szoboszlai-Kiss-Katalin Bibó Istvánról szóló re-mek összefoglaló könyvére, albumára, melynek címe: „Aki a tízparan-csolata szerint élt – Bibó István emlékezete”.

Bibó István művei, levelezései, egész életműve, az erkölcsi-emberi nagyságáról szóló írások évek óta sorakoznak könyvespolcomon, de be-

[1] Nagy Gáspár (2016): *Októberi stációk. Nagy Gáspár és 1956: válogatott írások*. Nap Ki-adó, Budapest.

le-beleolvasáson kívül nem jutottam tovább. Ezekből a morzsákból csipegetve kialakult bennem egy kép ennek az embernek a nagyságáról, gerincességéről, példakép mivoltáról, a nyugodt, félelmet nem ismerő nyugalmáról a legnehezebb időkben is. „Nem mertem félni!” – mondja, írja Nagy Gáspár barátunk. Akét nagyszerű ember ezeken a minőségeken találkozik. Náluk nem „ment tönkre a mérték” (Mécs László).

Ez a könyv, amelyet KÖVET-társunk és szerzőtársa – aki tiszteletbeli bencés diák – elkövetett (Nagy Gáspár szerint: „verset vétkeztem”), nagyszerűen foglalja össze a polcomon sorakozó írásokat, az életművet, az erkölcsi tisztaságot hordozó EMBERT, a politikai katyvaszból a világos kiutat mutató tudóst. Az isteni tízparancsolat és Bibó tízparancsolata nincs ellentmondásban, megvan a rezonancia.

A kötetben több utalás található Nagy Gáspárra. Több költő, irodalmár megnyilvánulása között Nagy Gazsi a „Kettészelt fényes-fekete nap” című versével szerepel „...mígnem egy újszülött fiú/sírta magát elő a délutánból, kinek majd/hányszor mondom el...emlékezve a fényes-/fekete napra: akkor halt meg BIBÓ ISTVÁN,/...” Élet és halál! Ez a SORS!

Súlyos könyv!

Elnézést kérek Tőletek, hogy olyan pályára tévedtem, amelyben nem vagyok otthon: véleményt írtam egy könyvről. Lelkesedésből. Biztosan szakszerűtlenül. Non sum dignus! Mea culpa!

Gergelyi Ferenc

ÍRÁSOK A KÖLTŐRŐL – KRITIKÁK, ELEMZÉSEK, LAUDÁCIÓK

Nagy Gáspár költő mestereit jól ismerjük. Szívesen és sokszor vallott inspiráló és embert formáló hatásukról, hűségesen vállalta hozzájuk tartozását. Példájukat korán maga elé állította: „S akkor már figyeltem azokra a költőkre, akik nekem fontosak voltak. Nagy Lászlóra (aki ugyanarról a tájról származik, mint én), Kormos Istvánra, akik valóban a pályára indítottak, amikor Budapestre kerültem. Mellettük, emberileg és költői hatásban, sokat kaptam még Jékely Zoltántól, Áprily Lajos fiától és Pilinszky Jánostól.”^[1] S persze később Weöres Sándor játékosága és formabontó újításai is igazi kihívást jelentettek számára, Sinka mélyparaszti életélménye, Illyés felelősségérzete sokat alakított szemléletén.

De vajon csak ezek az eszmék és mesterek hatása révén alakult nála az az erkölcsi tartás, az a félelemnélküliség, az a kérlelhetetlenség, az igazmondásra történő feltételen törekvés, a nemzeti sorskérdések, a magyar történelem sorsfordító pillanatai iránti érzékenység, a nemzeti hagyományok iránti tisztelet, az a bátorság, a szabadság szeretete, amely az embert és költőt, közéleti szerepvállalását mindvégig fémjelezte, s amely őt a rendszerváltás lelki előkészítésének

frontvonalába sodorta? Számára a képzőművészetet Kondor Béla és Orosz István, a zenét Bartók Béla, a színházat Latinovits Zoltán, a filmművészetet Huszárik Zoltán jelentette, ^[2] s Nagy László erkölcsi tartása, Illyés igazmondása, a nemzeti sorskérdések felé forduló Németh László, Zbigniew Herbert bátorsága, Pilinszky keresztény tanítása mellett még egy valakire fel kell hívjuk a figyelmet ebben a sorban. S ez Bibó István jogász, politikus és egyetemi tanár, a huszadik századi magyar történelem egyik fontos személyisége, politikai gondolkodó, történész.

Bibó István az 1956-os forradalomban betöltött államminisztersége, függetlenségi nyilatkozata és aztán bebörtönöztetése miatt kiradírozásra került a magyar szellemi és kulturális életből. Írásait és teljes politikai-írói életművét karanténba helyezte a Kádár-rendszer, ahogyan Bibó meghatározta akkori helyzetét, a „teljes sarokba szoríttatás” ^[3] állapotában élt, még nevének említése is tilalmas volt. Mindezek ellenére, tudjuk, hogy Nagy Gáspár ismerte, olvasta írásait, legalábbis azokat, amelyek itthon szamizdatban hozzáférhetőek voltak. Többször is hivatkozott Bibóra, etalonként idézte megállapításait és elvi alapvetéseit, gondolkodása és nézetei eligazító pontként szolgáltak számára. De nem csak írásaiban köszöntek vissza Bibó nézetei, emberi tartásában, ha tetszik, civil kurázsijában is mintha Bibó kelt volna benne életre, kései utódban. Bár sem kortársak nem voltak – Nagy Gáspár eszmélésekor Bibó már visszavonultságban élt, teljes szilencium alatt, s aztán 1979-ben meg is halt –, és írói munkásságuk is távol esett egymástól – Bibó a politikai filozófia, jog és történelem területén tudósi, történészi-politikai tanulmányokban, esszéikben, fejtette ki nézeteit, míg Nagy Gáspár elsődlegesen és meghatározóan költő volt, az irodalom világában élt –, műveikben megtestesülő eszméik között mégis határozott párhuzamot fedezhetünk fel, s ismerve Bibó István politikai és társadalmi elkötelezettségét, valamint Nagy Gáspár értékrendjét, néhány általános megállapítást tehetünk.

Ehhez az összevetéshez, hogy a párhuzamok azonosíthatóak legyenek, röviden összegeznünk kell Bibónak a népi mozgalomban gyökerező, harmadik utas eszmerendszerét. Leginkább azt az összefoglalását idézhetjük, amelyben ő maga a népi mozgalmat meghatározta, s amely éppúgy volt a mozgalom eszmetörténeti összefoglalása, mint önmaga világnézetének ars poeticája, hiszen világosan megvallotta a harmadik úthoz való kötődését: „Mindenekelőtt igenlően viszonyult (a népi mozgalom – P.B.) az egész francia forradalmi hagyományokhoz, annak demokratikus szabadság-egyenlőség-testvériség jelszávához, csak éppen annak eredeti értelmében és nem beléjük értelmezve azokat a torzulásokat, amelyeket azóta különböző ún. ideológiák ehhez kapcsoltak. Vagy a szabadság jelszávához nem kapcsolták hozzá a nagyítóke és a nagyvagon korlátlan hatalmát, mint szabadságot, az egyenlőség fogalmához nem kapcsolták hozzá a centralizált államhatalmat, mint amelyik majd hivatott lesz ezt az egyenlőséget biztosítani. Az agrárkérdésekben volt egy világosan körülhatárolt jelszavuk, ami kb. abban állt, hogy a paraszti életforma szabadságát hirdetik meg, ez magában foglalta mind a magántulajdon szabadságát, mind a szövetkezés szabadságát. Magukévá tették a teljes parlamenti demokrácia egész követelményrendszerét,

többspártrendszerrel és független bírósággal, sajtó-, gyülekezési és gondolatszabadsággal együtt.”^[4] A népi mozgalom – és maga Bibó is – egy olyan radikális mozgalmat, eszmerendszert testesített meg, képviselt, amely egyszerre foglalta magába „a teljes társadalmi felszabadulás követelményét és a szabadságjogok teljességének és intézményszerű teljességének a követelményét, egy olyan szintézist, amelyet azóta is hiába próbálnak megtalálni a világot szétszabdáló ellentétes világnézetek.”^[5]

Nagy Gáspár művei és megnyilvánulásai szellemiségében és humanizmusában közeli rokonságot mutattak Bibóéival, tudatosan ugyanazokat az eszméket és történelmi alakokat értékelte, akik a szabadságot és az emberi méltóságot helyezték előtérbe, hiszen azok összhangban álltak saját világnézetével és költészeti törekvéseivel. Bibó halálhíre kapcsán vallotta meg, mennyire fontos és meghatározó volt számára Bibó személye és munkássága. Halála Nagy Gáspár életének amúgy is egy különösen fontos és különleges pillanatával esett egybe, hiszen azon a május 10-i – ahogy Bibó emlékének szentelt vers címében kifejezte, „kettészelt fényes-fekete” – napon született meg fia: „...egész nap azon izgultam, hogy a fiam megszületik. Készültünk rá – és reggel jött a hír, meghalt Bibó István, akit nagyon tiszteltem.

Akkor már hál'Istennek jónéhány esztendeje olvastam is – tehát nemcsak később! –, természetesen, amihez hozzá lehetett férni. Számomra nagyon fontos ember volt, akit igazán tisztelhattunk, valamennyien. Meghalt, és azon a napon megszületett a fiam. Ezért a fényes fekete nap. Ilyen az életünk is, megvan a fénylő fele és megvan a fekete fele. Mind a kettőre emlékezni kell. Ebben a versben ez sodródott egybe.”^[6] A vers még abban az évben meg is jelent, a szombathelyi *Életünk folyóiratban*, a legendás 11. számban, ahol Zalán Tibor írásával elindult az *Arctalan nemzedék* fiatal írók vitája, s később az eredetileg tisztelgésnek készülő, akkor betiltott *Bibó-emlékkönyvben* is méltó helyet kapott.^[7]

Nagy Gáspár Bibó halálát korszakhatárnak tekintette, hiszen Bibó volt az 1956-os forradalom egyik leghitelesebb tanúja. „Arra gondoltam, halálával talán lezárult egy korszak, és a születő fiatal élettel megnyílik egy reménykeltőbb. Hogy akik ezután születnek, ők talán már beszélni fognak Bibóról meg a forradalomról.”^[8] Nagy Gáspár sokat tett ezért Bibó szellemiségéért, költészete az ötvenhatos forradalom erkölcsiségének egyenes folytatásává vált az elnyomó diktatúrával szembeni, a szabad véleményformálás melletti kiállásában, emberi bátorságában. Nyolcvanas évekbeli meghurcoltatása ma is az eszmei hűség, a feltétel nélküli igazságkeresés példája. Bár súlyában nyilván nem összemérhető, de az 1956-os forradalomban vállalt szerepe miatt Bibó börtönviselése és aztán halálig tartó kirekesztettsége, valamint Nagy Gáspár a kádári rendszer vérben fogant születésére és a kivégzésekre, a mártírokra emlékeztető verseiért történő állás- és egzisztencia vesztese, be- és letiltása kísérteties hasonlóságot mutatnak.

A magyar forradalom iránti elkötelezettség Nagy Gáspár gondolatvilágában nem kötődött sem időhöz és térhez, ahogy Bibónál sem. Az ember és a nemzet szuverenitásának és függetlenségének egyetemes igényéből fakadt, a diktatú-

rák tagadásának eszményéből táplálkozott, a kétezer éves kereszténység és a római-görög kultúra ideáiból. Nagy Gáspár tudatosan vállalta ezt az emberi és költői hivatást, az embereket szabad beszédre és gondolkodásra való tanítását, a lelkek megnyitását az igazság előtt: „Minduntalan az égetett, hogy ezt ki kell mondani. Mégpedig úgy kell kimondani – a képversben felfedezhető volt rejtetten is –, hogy mindenki értse. [...] Ha kimondom, hogy »egyszer majd el kell temetni« – és a sor végén ott a nevezetes monogram –, az tetszhetik pusztá (betű) játéknak, de nekem esztétikai sarokkő, hogy azokat az infinitívuszokat akkor és ott, és nem más versben használtam fel. Ebben hiszek. Irodalomtudósok vitakozhatnak róla, de a magyar költészetnek – főlénk mindig történelmi ég borul – ez a sajátja. Balassi Bálinttól, mondjuk Illyés Gyuláig. Nevezhetik küldetéses költészetnek, képviselői lírának, engem ez nem érdekel. Mert ha megnézem a számunkra fontosabb verseket, a magyarság sorsa igenis hangot kap.”^[9] Írásai a bibói minőség- és értékközpontú gondolkodást, az igazságkeresés igényét tükrözik, azt a szabadságvágyat, amely végső soron elvezetett a rendszerváltoztató tömeg lelki megújulásához.

1938 táján Bibó fogalmazta „Politikai tízparancsolat”-ban^[10] a „szabadságszerető és az egyenlő emberi méltóság elvi alapján álló embertípust szerettük volna ideálként kialakítani – pontokba foglalni, hogy a szabadságszerető hogyan nem hajlik meg bizonyos szituációkban, hogyan viszi át a gyakorlatba a demokratikus emberméltóság követelményeit, (...) politikaiközéleti forgolódásban milyenféle dolgokat nem tűr és mitől nem fél.”^[11] Úgy gondolom, hogy a Bibó által megfogalmazottak, de különösen az 5. pontban írtak mindkettejük számára olyan eszmei alapvetésnek tekinthetők, amelyekhez a halálig tartották magukat: „5. szüntelenül szem előtt tartja, hogy az emberi szabadság és az emberi méltóság egy és oszthatatlan és az egyik ember ellen akár társadalmi helyzete, akár származása, akár neme vagy kora címén elkövetett minden sérelem mindenki más szabadságát, méltóságát is veszélyezteti: ezért az emberi szabadság minden korlátozása, önkényes letartóztatás, fogvatartás, egyéni vagy hatósági hatalmaskodás, s az emberi méltóság mindenféle megalázása ellen azonnal együttesen, de ha az rögtön nem lehetséges, magában is fellép.”^[12]

Számos párhuzamra hívhatjuk fel a figyelmet a fent írtak kapcsán nézeteik, emberi tartásuk és habitusuk tekintetében is, hiszen egyformán fontosnak tartották az igazság keresését és az igazságosság megvalósítását. Nagy Gáspár lírájának és Bibó István politikai filozófiájának is hangsúlyos eleme volt az igazság fontosságára és a történelmi igazságtételek szükségességére történő utalás. Ehhez – koruk elnyomó hatalmának napi gyakorlata szerint – személyes bátorságra is szükségük volt. Arra, hogy nézeteiket nyilvánosan vállalják, megalkuvás nélkül, a retorziókat is elfogadva. Bibó közismert volt bátorságáról és elkötelezettségéről, különösen az 1956-os forradalom idején tanúsított állásfoglalása kapcsán, s Nagy Gáspár sem rettent vissza attól, hogy szembe szálljon a hatalommal, ha az igazság és az emberi értékek védelme ezt követelte. Nagy Gáspár a kommunista rezsim korlátozásai ellenére is őszintén szólott a magyar forradalomról, s elsőként követelte nyilvánosan a bűnösök néven nevezését, olyan

korban, amikor még az ellenzék számára is érinthetetlen volt a rendszer emblematikus figurája, Kádár János. Bibó István az 1956-os forradalomban, a hosszú évekig tartó börtönt és a halálig tartó száműzetést is vállalva állt ki a politikai szabadság és az igazságosság eszméje mellett. Nagy Gáspár számára bizonyosan példaértékű volt ez a bátorság és elkötelezettség, s erőt meríthetett ebből a maga reménytelenség elleni küzdelmeihez: „Bibó István kitűnő meghatározása szerint, amelyet én e századra, sőt napjainkra is aktuálisnak gondolok, bizony a hamis realisták és a túlfeszült lényeglátók mozgatják legszorgalmasabban ama rajzeszközöket. Mindkét század derekán, 1848–49-ben és 1956-ban is mi voltunk azok, akik a legsötétebb reménytelenségben a szabadságot választottuk: azaz a garantált lehetetlent.”^[13]

A szabadság eszméje központi helyet foglalt el gondolkodásukban. Bibó politikai filozófiájának egyik alappillére volt, eszméiben a politikai és társadalmi szabadság a demokratikus állam és az igazságos társadalom elválaszthatatlan részét képezte. A magyar politikai irodalomban elsőként foglalkozott a félelemre épülő politikai rendszerek kritikájával, és hitte, hogy valódi szabadság csak félelem nélküli társadalomban valósulhat meg, híressé vált tétele nemzedékek számára vált eligazító ponttá a kádári diktatúra idején: „Demokratának lenni mindenekelőtt annyit tesz, mint nem félni...”^[14] Nagy Gáspár költészetében és gondolkodásában vissza-visszatérő téma a személyes és kollektív szabadság kérdése, kritizálva azokat a társadalmi és politikai rendszereket, elsősorban kora szocialista hatalmait, amelyek korlátozták az egyén szabadságát. A szabadság nála is összefonódott az emberi méltóság és az önazonosság megőrzésével. Világképét áthatotta nemcsak Petőfi életműve, de különösen a forradalomban és a szabadságharcban betöltött szerepe, s e példa követése az állampárt idején, folyamatos konfrontációival, a hatalommal történő ütközéseivel huszadik századi utódává avatták. Petőfi a szabadság megteremtésének és kivívásának ügyével azonos nála, a szó és tett egységének szimbóluma: „Jó kimondanunk: költő nem nyomta még rá így verseivel, kézjeggyével a szabadság arcmását, bélyegét a kor tiszta papírosára. És szív nem dobogott még így együtt, ilyen kérlelhetetlenül szinkronban a szent szóval: az egyes ember és nemzetek óhajtotta szabadsággal.”^[15] Megállapítása szinte szó szerint párba állítható Bibó azon tételével, mely szerint ahhoz, hogy egy „európai közösség modern politikai fejlődése harmonikus és egyenes vonalú legyen, lényegileg egy dolog szükséges: az, hogy a közösség ügye és a szabadság ügye egy ügy legyen.”^[16]

A félelem elleni küzdelem – hiszen mindketten a kommunista rezsim időszakában éltek – írásaik meghatározó fontosságú témája volt. Bibó hangsúlyozta, hogy a félelem és a bizonytalanság tökéletes ellentétben áll a szabadsággal. Az 1956-os magyar forradalom idején és utána készült írásaiban kiemelte, hogy a félelemnek nincs helye egy egészséges politikai közösségben, és hogy a szabadság felé vezető út a félelem leküzdésén keresztül vezet. „Az, hogy a szabadság és a félelemmentes nyugodt értelem uralmát állandósítani, intézményesíteni lehet, lényegileg két nagy kultúrkörben vetődött fel. Az egyik a görög-római kultúrkör, a másik a kínai. Ebben a kettőben jelentek meg olyan politikai ideológiák,

olyan politikai gyakorlatok, amelyek megszüntették az emberiség történetét [...] a zsnokosságok egyhangú változásává tenni, és helyette olyan kísérletekké váltak, amelyek megkísérelték a hatalmat tartósan, intézményesen humanizálni, moralizálni, szabadságelemekkel kontrollálni és végül, végső célként felszámolni.”^[17] Nagy Gáspár, különösen a kommunista diktatúra időszakában személyes példájával – „szabadítót mondani” – arra ösztökölte olvasóit, barátait, környezetét, hogy álljanak ki az igazságért, és ne engedjenek a félelemnek, mert csak így érhető el a szabadság. „Csak költő vagyok, csak a legnagyobb költő apostol, Petőfi Sándor rendjéből való legkisebb Nagy. Ha pedig a forradalom ügyében és a szabadság dolgában felelésre szólítanak, leginkább csak verseket hozhatok föl mehetségemre, avagy tarthatok magam előtt pajzsként, kardként. S nem is védekezésül, nem is támadólag: mert szívem és lelkem diktálta verses »bűneimet«, melyekkel a 44 évvel ezelőtti fényes napokhoz s aztán méginkább a leveretés gyásznapjaihoz, a Haynaut messze lepipáló kádári kivégzések számának döbbenetéhez, majd a túl hosszú amnéziára ítélt nemzet lelkiismeretéhez szóltam.”^[18]

A politikai őszinteség és az igazságmondás kiemelt szerepet kapott Bibó István gondolkodásában, a berendezkedő kommunista diktatúra árnyékában, az 1945 és 1947 közötti tanulmányainak ez volt az egyik vezérfonala. Úgy vélte, hogy a politikának az igazságon kell alapulnia, és hogy a hazugságok és az öncsalás csak társadalmi és politikai válságokhoz vezetnek. „Az általánosan elterjedt ellenkező nézettel szemben le kell szögeznünk, hogy a politikában hazudni nem lehet. Pontosabban: lehet itt-ott hazugságokat mondani, de nem lehet hazugságra politikai konstrukciókat, politikai programot felépíteni.”^[19] Nagy Gáspár elsősorban költő volt és nem politikai teoretikus, írásaiban és nyilatkozataiban mégis gyakran érintette a politikai őszinteség témáját. Tagadta a marxista propagandát és a hazugságot, amelyek a kommunista rendszer építő kövei voltak. Tíz évvel a rendszerváltozás után is hangsúlyozta, ha szabad úgy fogalmaznunk azt a rendszersemleges tételét Bibóval való teljes egyetértésben, amely szerint: „a politikában nem szabad hazudni. Lehet tisztességes és elvi politikát is folytatni, bár nehezebb. Ez önkorlátozással és annak belátásával jár együtt, hogy a szabadságom csak akkor lehet teljes, ha a könyökömmel a mások könyökét nem ütöm le az asztalról. A megálmodott paradicsomi állapot nem létezik. A politikusnak, a képviselőnek a közjő megteremtésére kellene törekednie, hogy a szabadság éveit alatt létrejött új egyenlőtlenségek ne növekedjenek, ne legyenek tízszeres különbségek a jövedelmek között.”^[20]

Alkotásaikban és személyes közéleti szerepvállalásaikban – s Bibónál, nemcsak az 1956-os szerepére gondolunk, hanem az 1945–1947 közötti időszakra, vagy a háború előtti években írtakra és képviseltekre is; s Nagy Gáspár esetében sem csak a nyolcvanas évek folyamatos meghurcoltatásaira, de a rendszerváltást, vagy az ezredváltást követő évekre is – fontos szerepet kapott a társadalmi valóság kritikai szemlélete. Nagy Gáspár verseiben gyakran reagált a történelmi és személyes igazságokra, míg Bibó István a politikai rendszerek és társadalmi szerkezetek mélyreható elemzését adta, akár a két világháború közötti társadalmi rendszerről, akár a koalíciós időkről, vagy a Kádár-rendszerről volt szó.

Nagy Gáspár mindig is nagyra értékelte azokat az eszméket és történelmi alakokat, akik a szabadságot és az emberi méltóságot helyezték előtérbe, Dózsától, Rákóczi Ferencen és Petőfi Sándoron át Nagy Imréig és Karol Wojtyłaig, ebben a tekintetben biztosan Bibót is mesterének és elődjének tekintette, igenlően viszonyult Bibó munkásságához, amennyiben azok összecsengtek saját világnézetével és költészetét meghatározó értékeivel.

Munkásságukban mélyen gyökerezett a magyar történelmi és társadalmi valóság. Igyekeztek a maguk eszközeivel feltárni és megérteni a magyar történelem és társadalom mélyáramait, írásaik visszatérő motívumai Magyarország történelmi traumái – hogy csak a zsidókérdés feltárására, a demokrácia válságára vagy az 1956-os forradalomra, az 1968-as csehszlovákiai bevonulásra, az 1980-as lengyel szükségállapotra, a rendszerváltás utáni tülekedés zűrzavarára gondoljunk –, és igyekeztek megérteni, valamint értelmezni a magyarság történelmét és társadalmi folyamatait, múltját és jelenét.

Írói-tudósi és emberi szerepvállalásukban alapvető fontosságú az etikai és morális értékek megtartása, kiemelten kezelték az etikai és morális értékeket, mint az igazságosság, a becsület és a felelősség kérdéseit. Műveikben gyakran vetődtek fel ezek a kérdések, amelyek nem öncélúan, hanem mint amelyek a magyar és az emberi közösség jobbítását célozták. Bibó István írásai szinte szüntelenül hirdették az emberi jogok és a demokrácia fontosságát, s Nagy Gáspár verseiben is központi helyet foglaltak el az emberi jogok, az emberi méltóság és a szabadság kérdései: „És aztán szól (Kiss. Gy. Csaba – P. B.) a Szolidaritás létrejöttéről, a munkások és értelmiségiek, valamint a katolikus egyház egymást erősítő újbóli találkozásáról, amelyben az emberi méltóság, igazság és önérték a szavaknak is új értelmet ad.”^[21]

Végül, de nem utolsó sorban, még egy alapvető közös értékről kell említést tennünk, amely egész életüket alapvetően meghatározta. Bár Bibó István protestáns, míg Nagy Gáspár katolikus volt, keresztény vagy keresztény hitük mélyen meghatározta gondolkodásukat és értékrendjüket. Vallási meggyőződésük hatással volt politikai filozófiájukra és társadalmi nézeteikre is. Úgy vélték, hogy a keresztény értékek – mint az emberség, az igazságosság és a béke, az Istenbe vetett hitük – irányt mutathatnak a politikai közösségeknek és az egyén politikai-közösségi magatartásának is. Írásaikban és beszélgetéseikben gyakran hivatkoztak a keresztény etikára és tanításokra, számukra a keresztény hit nemcsak vallási gyakorlatot jelentett, hanem egy olyan életvezetési alapot, világlátást, amely segített nekik eligazodni a kihívások közepe és irányt mutatott az erkölcsi döntéshozatalban. Mindkettejükre igaznak vélem Nagy Gáspár szavait: „Mi az, amibe én fogódzom? Azt hiszem, nekem van egy olyan erkölcsi mércém, amely a vallásból, az Isten-hitből táplálkozik. Ez az, amiben én nem csalatkozom.”^[22]

Nekünk is lehet egy fogódzónk: Bibó István és Nagy Gáspár embersége, eszéik és versei. Ha ezekből merítünk, mi sem csalatkozunk.

(Diósd, 2024. március idusa)

JEGYZETEK

- [1] *Hűen történelmünk és irodalmunk hagyományaihoz.* (Elek Tibor kérdez). Nagy Gáspár: Közelebb az életemhez. Tiszatáj, Szeged, 2005. 412.
- [2] Lásd erről: Szakolczay Lajos: *Az élére állított vers.* Nagy Gáspár: *Földi pörök.* Jelenkor, 1983/4. 306.
- [3] Interjú Bibó Istvánnal. In.: *Bibó István (1911–1979) Életút dokumentumokban.* 1956-os Intézet – Osiris-Századvég, Budapest, 1995. 557.
- [4] Bibó István: *Levél Borbándi Gyulához.* In.: Bibó István: *Válogatott tanulmányok I–IV.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986. III. kötet 364. o.
- [5] Litván György: *Egy kései Bibó levél.* In.: *Bibó-émlékkönyv I. Századvég–EPMSz.* 1991. *Egy kései Bibó levél*) 142–143.
- [6] A vers címe: *Kettészelt fényes-fekete nap.* Nagy Gáspár: *Mosolyelágazás.* (aki kérdez: Kulcsár Katalin) I.m. (Tiszatáj, Szeged, 2005.) 332.
- [7] Mások mellett ebben a számban szerepeltek Hervay Gizella, Mezey Katalin, Géczai János, Tóth Erzsébet versei, Esterházy Péter elbeszélése, s az akkor még tiltott, nyugat európai magyar irodalmi műhelyeket bemutató Czigány Lóránt összegző tanulmánya.
- [8] *Versek 56 láthatatlan emlékművének talapzatára.* (Aki kérdez: Pécsi Györgyi) *Októberi stációk. Nagy Gáspár és 1956. Válogatott írások.* Nap Kiadó, 2016. 62.
- [9] *Ameddig temetetlen holtak lesznek...* (Aki kérdez: Szakolczay Lajos) Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2008.
- [10] Bibó István: *A szabadságszerető ember politikai tízparancsolata.* Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár Kézirattár, jelzet: Ms5111/15_16.
- [11] Bibó István (1911–1979) Életút dokumentumokban. ('56, 1995. I. 1911– 1945 / A) *Interjú Bibó Istvánnal.* 39.
- [12] *Bibó István: A szabadságszerető ember politikai tízparancsolata.* Lásd 10. számú jegyzet.
- [13] *„Mert hogyha nem remél a költő...” érdes látlet, de őszinte válasz – a pesszimizmus és népszerűség-fogyás ügyében – Solymosi Frigyes akadémikus kérdéseire.* In.: *Szavak a Rengetegből* Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2004. 408
- [14] Bibó István: *Válogatott tanulmányok II.* (1945–49). Magvető, Budapest, 1986. 220.
- [15] Nagy Gáspár: *„Te nem magadnak, Te másoknak születtél!”* In.: *Uő: Közelebb az életemhez.* I.m. 152.
- [16] Bibó István: *Közép- és Kelet-Európa politikai kultúrájának deformálódása.* <https://mek.osz.hu/02000/02043/html/218.html> (letöltés 2024. 03.14.)
- [17] Bibó István: *Az európai társadalomfejlődés értelme.* Bibó István: *Válogatott tanulmányok I–IV.* – <https://mek.oszk.hu/02000/02043/html/430.html> (letöltve: 2024.03.14.)
- [18] Nagy Gáspár: *1956-os ünnepi megemlékezés Bécsben.* In.: *Szavak a rengetegből.* Uo. 402.
- [19] Bibó István: *Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar fejlődés.* In.: Bibó István: *Válogatott tanulmányok I–IV.* <https://mek.oszk.hu/02000/02043/html/350.html> (letöltve. 2024.03.16.)
- [20] *A Vigília beszélgetése Nagy Gáspárral.* (Aki kérdez: Bodnár Dániel). In.: *Közelebb az életemhez.* Uo. 380–381.
- [21] *Ami augusztus óta történt...* Kiss Gy Csaba: *Lengyel napló, 1980–82.* In.: *Szavak a rengetegből.* Uo. 268.
- [22] Kolczonay Katalin: *Kétkérdések és ragaszkodások. Beszélgetés Nagy Gáspár költővel.* Confessio, 1990/1. 58.

Petrik Béla
Magyar Napló, 2024. május, p. 20-26.

•
Szerényi Gábor grafikája